

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ ЯК ФОРМА ВПЛИВУ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА НА НАЦІОНАЛЬНЕ ПРАВО

IMPLEMENTATION OF INTERNATIONAL CRIMINAL LAW AS A FORM OF INFLUENCE OF INTERNATIONAL LAW ON NATIONAL LAW

Столярський О.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного права
Львівського національного університету імені Івана Франка*

У статті досліджуються особливості імплементації міжнародних кримінально-правових норм як форми впливу міжнародного права на національне право. Аналізуються основні доктринальні підходи вчених щодо визначення поняття «імплементація» і відмежування його від інших подібних понять. Виявляється специфіка впливу правових норм міжнародних конвенцій на правові норми кримінального права окремих держав.

Ключові слова: імплементація, форма впливу, міжнародні кримінальні правові норми, міжнародне право, національне право.

В статье исследуются особенности имплементации международных уголовно-правовых норм как формы влияния международного права на национальное право. Анализируются основные доктринальные подходы ученых относительно определения понятия «имплементация» и отграничения его от других сходных понятий. Выявляется специфика воздействия правовых норм международных конвенций на правовые нормы уголовного права отдельных государств.

Ключевые слова: имплементация, форма влияния, международные уголовные правовые нормы, международное право, национальное право.

In the article the features of implementation of international criminal law as a form of influence of international law on national law. Analyzes the basic doctrinal approaches of scientists regarding the definition of the implementation and distinguish it from other similar concepts. Explores the nature of impact legal norms of international conventions on legal regulations in the penal law of individual States.

Key words: implementation, form of influence, international criminal legal norms, international law, national law.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасних умовах протидія міжнародній злочинності вимагає не лише об'єднання зусиль держав, але й ефективне впровадження норм міжнародного кримінального права в національне законодавство. У зв'язку з цим особливого значення набуває така форма впливу міжнародного права на національне, як імплементація. У той же час станом на сьогоднішній день немає одностайності у доктрині міжнародного права щодо її розуміння. Ця обставина, а також практична відсутність наукових досліджень проблем імплементації міжнародних кримінально-правових норм в Україні й визначають актуальність і необхідність цієї статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідно наголосити, що до цього часу в Україні спеціальні комплексні наукові дослідження у сфері імплементації міжнародних кримінально-правових норм як форм впливу міжнародного права на національне право практично не здійснювались. Проте теоретичні основи взаємодії міжнародного і національного права досліджувались таким українським вченим-міжнародником, як В.Г. Буткевич [7]. Окрім цього, окремі аспекти цієї проблеми досліджувались зарубіжними вченими, зокрема такими, як А.Г. Кібальник [1], В.А. Батир [2], А.Л. Лучінін [3], Р.А. Мюллерсон [4], В.А. Вдовін [6], N. Kimmo [9].

Формулювання цілей статті. Основною метою статті є дослідження особливостей імплементації міжнародних кримінально-правових норм як форми впливу міжнародного права на національне право. Аналіз основних доктринальних підходів вчених щодо визначення поняття «імплементація» і відмежування його від інших подібних понять.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Насамперед слід зазначити, що термін «імплементація» (від лат. «impliko» – наповнюю, виконую, чи англ. «implementation» – здійснення, виконання) у доктрині міжнародного права та в теорії зазвичай означає процес здійснення, а точніше, реалізації положень міжнародних угод як на міжнародному рівні, так і в рамках національної юрисдикції [1, с. 188].

Попри різні доктринальні підходи щодо визначення поняття «імплементація», найбільш точним слід вважати визначення національно-правової імплементації як процесу, що припускає реалізацію норм міжнародного кримінального права на території держави у сфері дії внутрідержавного права за його допомогою і відповідно до визначеної процедури, забезпеченої організаційно-правовою діяльністю органів держави, спрямованою на фактичне виконання прийнятих державою міжнародних зобов'язань [2, с. 7].

Обґрунтованою є думка А.Л. Лучініна про те, що термін «імплементація» не є синонімом до терміна «виконання», оскільки імплементація – це процес,

тоді як виконання – можливий результат цього процесу [3, с. 25–26].

Справедливим є й зауваження Р.А. Мюллерсона про те, що національно-правова імплементація відбувається навіть тоді, коли держава перед тим, як стати учасником міжнародного договору, щоб уникнути конфліктів договору з нормами національного права, вносить певні зміни у своє право [4, с. 75].

Для того щоб з'ясувати особливості імплементації як форми впливу міжнародного кримінального права на національне кримінальне право, спочатку необхідно проаналізувати й інші форми такого впливу.

Так, О.Н. Шібков виділяє такі форми впливу міжнародного кримінального права на кримінальне право: посилання, рецепцію, імплементацію, – відзначаючи, що вони є видами інкорпорації, що при імплементації відбувається не буквально включення положень міжнародної норми в національний закон, а адаптація вже наявної кримінально-правової норми або нової норми кримінального закону національним законодавцем відповідно до особливостей правової системи держави [5, с. 74].

Можна погодитися з критичним оціненням підходів О.Н. Шібкова, А.Г. Кібальника, описаним у праці В.А. Вдовіна [6, с. 73–74], бо норма кримінального права не може включати акт міжнародного права. Інша точка зору, тобто визнання міжнародного права джерелом національного права і розгляд питання з позицій монізму, помилкова. Низка дослідників, використовуючи підхід, розроблений В.Г. Буткевичем [7, с. 32], пропонують виділяти не форми, прийоми чи способи національно-правової імплементації, а процедури узгодження внутрідержавних правових актів з міжнародно-правовими приписами як процес імплементації, відносячи до неї посилання, паралельну правотворчість, уніфікацію, перетворення, створення спеціального правового режиму, скасування внутрідержавних актів, що суперечать міжнародним зобов'язанням. Підхід цей є суперечливим, оскільки узгодження є процесом упорядкування норм, а ще подоланням протиріч, колізій, а цільове призначення національно-правової імплементації полягає в реалізації положень «міжнародного кримінального законодавства» на внутрідержавному рівні, а не в уніфікуванні норм міжнародного та національного кримінального права [8, с. 10].

Деякі дослідники пропонують відмовитися від використання термінів «інкорпорація», «трансформація» через їхню невідповідність позначуваних явищ, не визнають рецепцію як спосіб імплементації щодо міжнародних угод, які стосуються кримінально-правових питань. Аргументом проти рецепції вважають вказівку на те, що цей процес добровільний і односторонній та, на відміну від імплементації, не передбачає участі держави у створенні рецептивних правових норм, виконання міжнародних зобов'язань [6, с. 71].

Не погоджуючись з подібними аргументами, необхідно зазначити, що держава може приєднатися до вже укладених міжнародних угод, у розробленні текстів яких вона участі не брала, але це не

означає, що процес не залежить від волі держави і не забезпечується її правовими та організаційними засобами. Має йтися, мабуть, не про односторонність процесу рецепції, а про спрощений спосіб національно-правової імплементації, яким не передбачені зміни чинного законодавства, а зводять їх до проведення процедур ратифікації, опублікування, необхідних для надання юридичної сили тексту міжнародної угоди в рамках національної юрисдикції. На думку фінського юриста М. Шейніна, подібний прийом національно-правової імплементації можна позначити терміном «транскрипція» (transcription) [9, с. 327]. Погодимось з цією думкою, оскільки запропонований термін фактично відображає суть прийому рецепції, яка полягає у текстуальному відтворенні положень міжнародної угоди.

Розглядаючи системно процес взаємодії міжнародного та національного кримінального права, визнаючи загальні умови ефективності національно-правової імплементації, необхідно звернути увагу на той факт, що, крім збереження внутрішньої стійкості і стабільності розвитку кримінально-правової системи, вона постійно відчуває потребу у зовнішньому впливі, який, провокуючи конструктивну дезорганізацію або перенастроювання національної системи, тим самим підвищує її функціональні якості. Відомі приклади довільного трактування норм міжнародних угод з боку законодавця, що призводить до появи в кримінальному законодавстві норм, за якими вузько означені політичні завдання, тобто до деформації взаємодії міжнародного та національного кримінального права [10, с. 14].

Для позначення різних форм впливу міжнародного права на національне право слід зауважити й те, що у спеціальних дослідженнях це називається способами національно-правової імплементації, при яких використовують різні терміни: «трансформація» (Д.Б. Левін [11, с. 247], А.С. Гавердовський [12, с. 82]); «спеціальна трансформація» (Є.Т. Усенко [13, с. 16]); «адаптація» (А.П. Спірідонов [14, с. 126]), «імплементація» (А.Г. Кібальник [1, с. 188]) або ж загальний термін не використовують взагалі (В.А. Вдовін [6, с. 108]). Фахівці підтримують різні теорії: теорію трансформації, теорію імплементації, – внаслідок чого єдиний підхід до умовного позначення конкретного способу національно-правової імплементації не вироблено. Однак спроби систематизувати або впорядкувати використовувану термінологію на базі накопиченого теоретичного матеріалу дають досить суперечливі результати. Так, наприклад, А.П. Спірідонов у своїй праці вводить нове трактування такого способу, як адаптація, розуміючи його не як пристосування чинних внутрідержавних норм до нових міжнародних зобов'язань без зміни законодавства, як пропонує В.А. Вдовін, або ж як сприйняття положень міжнародного права чинним законодавством, не потребує зміни кримінального закону, а зовсім інакше.

Фактично, адаптацію А.П. Спірідонов розглядає як прийом, коли «конструювання нових норм

або редагування вже наявних відбувається у повній відповідності до особливостей правової системи держави» [14, с. 127], що «забезпечує дотримання цілей тієї чи іншої міжнародної норми, а також її змісту при збереженні можливостей національної нормотворчої лексики, прийомів законодавчої техніки, інших традицій національного нормотворення».

Такий підхід є необґрунтованим, адже, по-перше, автор не підтверджує власну позицію про те, що адаптація – основний прийом імплементації. По-друге, зауважимо, що адаптація в її первісному розумінні, тобто як спосіб національно-правової імплементації, не передбачає зміни внутрідержавного законодавства при реалізації положень міжнародних актів, не настільки широко використовується. Тому позиція А.П. Спіридонова дещо помилкова, а нове трактування адаптації практично не обґрунтоване. Вважаємо справедливими критичні зауваження А.М. Аверкова [15, с. 247], В.Я. Суворової [16, с. 247], Ю.В. Трунцевського [17, с. 247] про те, що термін «трансформація» спотворює розуміння суті розглянутого способу національно-правової імплементації – норми однієї системи не можуть перетворитися на норми іншої.

Передбачаючи критику з боку інших дослідників, які можуть відзначити те, що, пропонуючи позначати розглянутий прийом терміном «перетворення», ми, фактично, пропонуємо використовувати синонім критикованого терміна «трансформація», необхідно пояснити, що при використанні терміна «перетворення» характеризується процес, який відбувається саме у внутрідержавному законодавстві при реалізації міжнародних норм. Хоча міжнародні норми не змінюють своєї юридичної природи, структури та змісту, а перетворення, яке може включати скасування раніше чинних законів, їхнє доповнення або зміну, прийняття нових законів (як, наприклад, Кодекс злочинів проти міжнародного права, прийнятий у 2002 р. у ФРН) відбувається саме в національному законодавстві. Переналаштування законодавства, проведене з урахуванням його особливостей під впливом імпульсів із зовнішнього середовища, тобто вже прийнятих державою міжнародних зобов'язань, або в рамках підготування приєднання до міжнародних угод, сприяє його вдосконаленню [13, с. 21].

Найбільш поширеним способом національно-правової імплементації, щодо якого в юридичній науці практично не проводять дискусії, є посилення. Під посиленням розуміють спосіб національно-правової імплементації, коли безпосередньо в текст національного закону включаються положення, що зобов'язують правозастосувача обов'язково звертати увагу на норми міжнародного права та застосовувати їх, хоча сам текст таких норм міжнародної угоди в тексті закону не відтворюють. Б.Л. Зімненко заперечує можливість безпосереднього застосування при певних умовах і навіть з санкції держави норм міжнародного права у внутрідержавній сфері і вважає, що при використанні інкорпораційного посилення застосовують

не міжнародну, а комплексну норму, що утворюється при включенні окремих положень міжнародного права у правову систему країни і з'єднання таких положень з положеннями внутрідержавних правових джерел [18, с. 106–108].

Така позиція є спірною, оскільки відома практика безпосереднього застосування міжнародних угод. Конвенцію Ради Європи про захист прав людини й основні свободи 1950 р., а також інші міжнародні договори, норми яких відносять до самовиконуючих, застосовують безпосередньо, вони не потребують прийняття внутрідержавного законодавства для цілей їхньої реалізації. Зазвичай, у конституціях держав містяться положення, що становлять собою приклад загальної відсильної норми, санкціонуючи застосування норм міжнародної угоди, обов'язкових для держави, належним чином ратифікованих і опублікованих (ст. 55 Конституції Франції), або ж загальновизнаних принципів і норм міжнародного права (ст. 25 Основного закону ФРН), або ж визначають місце міжнародних актів у рамках правової системи конкретної держави (п. 2 ст. VI Конституції США). Крім загальних посилань, законодавець у галузевому законодавстві використовує спеціальні. Наприклад, у німецькому Кодексі злочинів проти міжнародного права 2002 р. є спеціальні відсильні норми: у п. 6 § 8 Кодексу зазначено, що під особами, яких охороняють відповідно до міжнародного гуманітарного права під час міжнародного збройного конфлікту або у не міжнародному збройному конфлікті, потрібно розуміти осіб, перелічених у Женевських конвенціях 1949 р. і Додатковому протоколі I 1977 р. [19].

У цьому контексті варто погодитись з думкою Є.А. Шахунянц про те, що не завжди закони, що вводять нові склади злочинів, містять посилання на міжнародні акти, навіть коли саме вони зумовили їхнє прийняття, хоча це необхідно для правильного та ефективного застосування нових кримінально-правових норм [20, с. 19].

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Таким чином, можна зробити висновок, що основною метою імплементації міжнародних кримінально-правових норм як форми впливу міжнародного права на національне право є зміна чинного законодавства на виконання міжнародних зобов'язань з урахуванням особливостей кримінально-правової системи, структури чинного галузевого законодавства, особливостей законодавчої техніки. Це дає змогу законодавцю виконати завдання щодо реалізації положень міжнародної угоди і підвищити якість законодавства, причому положення норм міжнародного кримінального права є імпульсом, який ініціює перегляд положень національного законодавства у випадках, коли це прямо передбачено в тексті міжнародної угоди або вимагається згідно із законом. На ефективність імплементації безпосередньо впливає якість національного законодавства, а також вибір законодавцем способів імплементації: рецепції, адаптації, перетворення і відсилання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кибальник А.Г. Современное международное уголовное право : понятие, задачи и принципы / А.Г. Кибальник. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. – С. 188.
2. Батырь В.А. Имплементация норм международного гуманитарного права в законодательстве Российской Федерации / В.А. Батырь. – М. : ГЕНДАЛЬФ, 2000. – С. 7.
3. Лучинин А.Г. Особенности механизма имплементации европейского права : дис. ... канд. юрид. наук. – Казань, 2006. – С. 25–26.
4. Мюллерсон Р.А. Соотношение международного и национального права / Р.А. Мюллерсон. – М. : Международные отношения, 1982. – С. 74.
5. Шибков О.Н. Принципы и нормы международного права как источники уголовного права : дис. ... канд. юрид. наук. – Ставрополь, 2000. – С. 41.
6. Вдовин В.А. Имплементация международно-правовых норм в уголовном праве Российской Федерации (вопросы Общей части) / В.А. Вдовин. – Ульяновск : УлГУ, 2006. – С. 73–74.
7. Буткевич В.Г. Теоретические основы взаимодействия международного и внутригосударственного права : автореф. дис. ... докт. юрид. наук. – К., 1980. – С. 32.
8. Бычковский А.П. Согласование норм международного и внутригосударственного права : автореф. дис. ... докт. юрид. наук. – К., 1986. – С. 10.
9. Kimmo N. Transforming International Law and Obligations into Finnish Criminal Legislation... // Finnish Yearbook of International Law. – Vol. X. – Kluwer Law International, 2002. – P. 327.
10. Волкогон Т.А. О критериях эффективности системы права / Т.А. Волкогон // Эффективность законодательства и современные юридические технологии : матер. засед. Межд. школы-практикума молодых ученых-юристов (Москва, 29–30 мая 2008 г.) / отв. ред. Т.Я. Хабриева. – М., 2009. – С. 14–16.
11. Левин Д.Б. Актуальные проблемы теории международного права / Д.Б. Левин. – М., 1974. – С. 247.
12. Гавердовский А.С. Имплементация норм международного права / А.С. Гавердовский. – К. : Вища школа, 1980. – С. 82.
13. Усенко Е.Т. Соотношение и взаимодействие международного и национального права и российская конституция / Е.Т. Усенко // Московский журнал международного права. – 1995. – № 2. – С. 13–29.
14. Спиридонов А.П. Адаптация – прием имплементации норм международного уголовного права в российское уголовное право / А.П. Спиридонов // Эволюция государственных и правовых институтов в современной России : ученые записки. – Вып. III. – Ростов-на-Дону, 2005. – С. 123–126.
15. Аверков В.М. Теоретические проблемы унификации / В.М. Аверков // Московский журнал международного права. – 2000. – № 3. – С. 74.
16. Суворова В.Я. Реализация норм международного права / В.Я. Суворова. – Екатеринбург, 1992. – С. 19.
17. Трунцевский Ю.В. Об оценке роли международного уголовного права в национальном законодательстве в условиях глобализации / Ю.В. Трунцевский // Научные основы уголовного права и процессы глобализации : матер. V Российского конгресса уголовного права (27–28 мая 2010 г.). – М. : Проспект, 2010. – С. 211.
18. Зимненко Б.Л. О применении норм международного права судами общей юрисдикции : [справочное пособие] / Б.Л. Зимненко – М. : Статут ; РАП, 2006. – 539 с.
19. Текст Закона о введении в действие Кодекса преступлений против международного права от 26.07.2002 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.iuscomp.org/gla/statutes/VoeStGB.Pdf>.
20. Международно-правовые обязательства и внутригосударственное уголовное законодательство / сост. Е.А. Шахунянц. – М. : РАН, ИНИОН, 1993. – С. 19.